

ON DÖRT KIRAAT İMAMI VE KIRAATLERİNİN ÖZELLİKLERİ

—
Editör:
Ahmet GÖKDEMİR

ilâhiyât

ilāhiyāt 1195

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri

Editör: Ahmet GÖKDEMİR

ISBN 978-625-6640-17-7

1. Baskı: Aralık 2023

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Kapak ve Sayfa Düzeni: TAVOOS

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Fora İş Merkezi, 1354. Cadde No: 138/5, 06378

Ostim/Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

**ON DÖRT
KIRAAT İMAMI VE
KIRAATLERİNİN ÖZELLİKLERİ**

Editör: Ahmet GÖKDEMİR

YEZÎDÎ VE KIRAATİNİN ÖZELLİKLERİ

Abdülaziz ŞEKER*

Özet

Yezîdî kırâati, kırâat ilminde şâz olarak nitelendirilen ve on dörtlü tasnif içerisinde yer alan kırâatlerdendir. Yezîdî, on kırâat imamından Ebû Amr b. Alâ'nın talebesidir ve onun kırâatinin rivâyetine kaynaklık etmiştir. Ebû Amr'ın kırâatini, 'aşera tarîkine göre onun râvileri olan Dürî ve Süsî'ye aktarmada bir köprü vazifesi üstlenen Yezîdî, kırâat ilmindeki çalışmalarının yanı sıra lûgat ve nahiv alanında da öne çıkmış bir isimdir. Bu çalışma, Yezîdî'yi tanıtmak, onun kırâat sahasındaki konumunu belirtmek ve onun ilmî çalışmalarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilk bölümde, Yezîdî'nin hayatı, hocaları, talebeleri, çağdaşları ve eserleri zikredilmiştir. İkinci bölümde, Yezîdî'nin ilmî şahsiyeti ve yaşadığı dönemde kırâat ilminin durumu konuları ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise kırâatinin isnâdî, râvileri, kırâatinin özellikleri ve farklılıkları, kırâatiyle ilgili yazılmış olan kitaplar, tezler ve makaleler zikredilerek Yezîdî'nin kırâat ilmindeki yeri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yezîdî, Kur'an, Kırâat, Rivâyet, Şâz.

CHARACTERISTICS OF YAZÎDÎ AND HIS QIRAAT

Abstract

Yazîdî's qiraat is one of the qiraats that are characterized as shâz in the science of Qiraat and are included in the fourteen classifications. Yazîdî was a student of Abû 'Amr b. Ala, one of the ten Imams of Qiraat, and was the source of the narration of his Qiraat. Yazîdî, who acted as a bridge in transmitting Abû 'Amr's qiraat to his narrators, al-Dürî and al-Süsî, according to the asha-

* Öğretim Görevlisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat Anabilim Dalı, abdulaziz.seker@asbu.edu.tr ORCID:0000-0001-5008-9507

rah tarîq, is a prominent name in the fields of vocabulary and grammar in addition to his works in the science of qiraat. This study aims to introduce Yazîdî, to indicate his position in the field of Qiraat and to reveal his scholarly works. The study consists of three main chapters. In the first part, Yazîdî's life, his teachers, students, contemporaries and works are mentioned. In the second part, Yazîdî's scholarly personality and the status of the science of Qiraat in his time are discussed. In the third and last chapter, the isnâd of his qiraât, his narrators, the features and differences of his qiraât, the books, theses and articles written about his qiraât are mentioned and Yazîdî's place in the science of qiraât is revealed.

Keywords: Yazîdî, Qur'an, Qiraat, Narration, Shâz.

Giriş

Çalışmanın konusu; meşhur on dört kırâat imamından biri olan ve dört şâz kırâattten birinin kendisine nispet edildiği Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin hayatıdır. Bu bağlamda Yezîdî'yi tanıtmak, ilmî kişiliğini ve kırâat ilmindeki konumunu okura yansıtmak, bu çalışmanın öncelikli amacıdır.

Çalışma esnasında, seb'a ve 'aşera tarikleriyle şâz kırâatlere dair yazılmış kırâat kitapları başta olmak üzere, doktora ve yüksek lisans tezlerinden, ansiklopedi makalelerinden ve bilimsel dergi makalelerinden istifade edilmiştir. Bu eserler arasında özellikle İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'sı*, Dimyâtî'nin *İthâfû fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbe'ate 'aşer'i*, Enbârî'nin *Nüzhetü'l-elibbâ'sı* ve İbn Hâleveyh'in *Muhtasar fî Şevâzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'sini* zikretmek yerinde olacaktır.

Çalışma, Yezîdî'nin hayatını konu edinmesi, Yezîdî kırâatinin Ebû Amr kırâati ile ilişkisini anlatması, Yezîdî'nin Ebû Amr ve onun râvîleri arasındaki bağlantısını göstermesi, Yezîdî'nin şâz okuyuşlarını yansıtmaları ve sahîh ve şâz kırâat ayrımını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

1. Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî

1.1. Hayatı

Tam adı Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek b. el-Mugîre el-Yezîdî el-Adevî'dir. Meşhur on dört kırâat imamından biri olan Yezîdî'nin 128/745 Basra'da dünyaya gelmiş olması muhtemeldir. Tüm kaynaklarda ismi Yahyâ olarak geçmesine rağmen İbn Kuteybe *el-Me'ârif*'inde onu Abdurrahman adıyla zikretmiştir.¹ Yezîdî, dönemin Abbâsî Halifesi olan Mehdî'nin dayısı Yezîd b. Mansûr'un çocuklarına mürebbilik yapması ve dedesinin de Benî Adî b. Abdümenâf kabilesinden bir kadının mevlâsı olması nedeniyle "Adevî" nisbesiyle anılmış, bunun yanı sıra "Bağdâdî" ve "Basrî" nisbeleriyle de tanınmıştır. Yezîdî, 202/817 yılında Me'mûn'la beraber bulunduğu Merv'de vefat etmiştir. Onun Bağdat'ta öldüğü de zikredilmiştir.²

¹ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, nşr. Servet Ukkâşe (Kahire: y.y., 1960), 544.

² M. Suat Mertoğlu, "Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/524.

1.2. Hocaları

Yezîdî'nin en önemli hocası, lügat, nahiv ve kırâat ilimlerini kendisinden öğrendiği Ebû Amr b. Alâ'dır. Halîl b. Ahmed'den dil ve aruz ilimlerini tahsil eden Yezîdî, İbn Cüreyc ve Yûnus b. Habîb gibi hocalardan da ders okumuştur. Yezîdî, kırâat ilminde ayrıca Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan da ders almıştır.³

1.3. Talebeleri

Yezîdî'nin talebeleriyle ilgili ilk olarak, her birinin kendisinden rivâyette bulunduğu ve eser telif ettiği Muhammed, İbrâhim, İsmâil, Abdullah ve İshâk isimli oğullarını ve bunların yanında ilim ve edebiyatla ilgilenmiş olan torunlarını zikretmek gerekir. Bunların yanı sıra talebeleri arasında Dûrî, Sûsî, İshak b. İbrâhim el-Mevsîlî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Muhammed b. Sa'dân ve Ebû Eyyûb el-Hayyât gibi isimler yer almaktadır. Yezîdî ailesinin, ilmî ve edebî çevrede birkaç nesil boyunca etkin olduğu kaydedilmiştir.⁴ Yezîdî'nin, Ali evlâdından olan ve 145/762 yılında Abbâsîler'e karşı Basra'da isyan eden İbrâhim b. Abdullah b. Hasan'la birlikte hareket ettiği, bunun yanında Basra Valisi Yezîd b. Mansûr aracılığıyla⁵ da Abbâsî sarayı ile ilişkilerini geliştirdiği anlaşılmaktadır. Zira Yezîdî, vali Yezîd b. Mansûr'un çocuklarının yanında; Hârûnürreşîd, Bağdat'ın kuruluşuyla birlikte oğlu Abdullah'ı (Halife Me'mûn) yetiştirmesi için Yezîdî'nin gözetimine vermiştir. Yezîdî'nin oğlu Muhammed de Abdullah'ın yetişme sürecinde babasına yardım etmiştir.⁶

1.4. Çağdaşları

Bu bölümde, Yezîdî ile aynı dönemde yaşamış bazı kırâat âlimlerinden, özellikle de yedi ya da on kırâatin kendilerine nispet edildiği âlimlerden bahsedilecektir.

1.4.1. Nâfi' b. Abdurrahmân

Kırâat-i seb'a imamlarından olup tam adı Ebû Ruveym Nâfi' b. Abdirrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî'dir. Aslen İsfahanlı olan Nâfi', Zehebi'ye göre 79/698 yılında dünyaya gelmiştir. Kesin olarak bilinmemekle birlikte doğum yerinin Medine olduğu tahmin edilmektedir. Nâfi', ilm-i kırâat'î tâbiünden öğrenmiştir. İbnü'l-Cezerî'den nakledildiğine göre Nâfi'nin hocaları arasında Ebû Ca'fer el-Kârî, Şeybe b. Nisâh, Abdurrahmân b. Hürmüz

³ Mertoğlu, "Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek", 43/524.

⁴ Manfred Fleischhammer, "Die Familie Yazidi, ihre literarische Wirksamkeit und ihre Stellung am Abbasidenhof", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* CXII (1962), 300.

⁵ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ (Beyrut: y.y., 1986), 20/231.

⁶ Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: y.y., 1984), 76.

el-A‘rec, Yezîd b. Rûmân ve Müslim b. Cündeb yer almaktadır. Nâfi‘nin kırâat isnâdının mezkûr beş hocası aracılığıyla, Abdullah b. Ayyâş ve Übey b. Kâ‘b üzerinden Hz. Peygamber’e (s.a.v) ulaştığı bilinmektedir.

Mâlik b. Enes, İbn Verdân, İbn Cemmâz, İsmâil b. Ca‘fer el-Ensârî ile kendisinin râvîleri olan Kâlûn ve Verş‘i, Nâfi‘nin kırâat ilmindeki talebeleri arasında zikretmek mümkündür. İbn Mücahid, kırâat sahasında “hüccet” kabul edilen Nâfi‘ye, *Kitâbü’s-Seb‘a*’da diğer altı kırâat imamından önce yer vermiştir. Yetmiş yıldan fazla kırâat ilminin tedrisatıyla meşgul olan Nâfi‘nin kırâati, İmam Mâlik tarafından “sünnet kırâat” olarak değerlendirilmiştir. Nâfi‘, 169/785 senesinde Medine’de vefat etmiştir. Eserleri arasında *Tefsîru Nâfi‘ b. Ebî Nu‘aym el-Medenî, Vakfû’t-tamâm, ‘Adedü’l-Medîniyyi’l-evvel, el-‘Adedü’s-sânî ve Müteşâbihü’l-Kur‘ân* zikredilebilir.⁷

1.4.2. Ebû Amr b. Alâ

Yedi kırâat imamından biri olan Ebû Amr’ın tam adı Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ’ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî’dir. Doğum tarihi ve doğum yeri ile ilgili farklı rivâyetler yer alsa da tercih edilen görüşe göre o, 70/689 yılında Mekke’de doğmuş; 154/771 senesinde Kûfe’de vefat etmiştir. Çocukluk yaşlarında kırâat öğrenmeye başlayan Ebû Amr ile ilgili olarak İbn Mücahid, *Kitâbü’s-Seb‘a*’sında, onun ilm-i kırâati Hicazlılardan öğrendiğini, dolayısıyla da kırâat ilminde onların yöntemini benimsediğini söylemiştir. Ebû Amr’ın kırâat okuduğu hocaları arasında Saîd b. Cübeyr, Mücahid b. Cebr, İkrime b. Hâlid, Atâ b. Ebû Rebâh, Yezîd b. Rûmân, Şeybe b. Nisâh, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer el-Kârî, Yahyâ b. Ya‘mer, Nasr b. Âsım, Âsım b. Behdele ve Hasan-ı Basrî’yi zikretmek mümkündür. Ebû Amr’ın kırâat senedi, Mücahid ve Saîd b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas ve Übey b. Kâ‘b üzerinden Hz. Peygamber’e (s.a.v) ulaşmaktadır. Ebû Amr’ın meşhur talebeleri ise Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî, Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, İshak b. Yûsuf el-Ezrak, Abdülvâris b. Saîd el-Anberî, Şücâ‘ b. Ebû Nasr, Hârûn b. Mûsâ el-A‘ver, Ali b. Nasr el-Cehdamî ve Hüseyin b. Ali el-Cu‘fî’dir. Eserlerine gelince bunlar; *Kitâbü Mersûmi’l-Mushaf, Şerhu Dîvânî’l-Hırnık, Kitâbü’l-idgâmi’l-kebîr, el-Vakf ve’l-ibtidâ’, Takyidü’l-emsile, Kitâbü’l-emsâl ve Kitâbü’l-Kırâ’ât*’tir. Ebû Amr kırâati günümüzde Sudan, bazı Orta Afrika ülkeleri ve Nijerya’da okunmaktadır.⁸

⁷ Tayyar Altıkulaç, “Nâfi‘ b. Abdurrahman”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/287-289.

⁸ Tayyar Altıkulaç, “Ebû Amr b. Alâ”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/94-96.

1.4.3. Hamza b. Habîb

Kırâat-i seb'a imamlarından Hamza b. Habîb'in tam adı Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî'dir. Hamza, 80/699 yılında dünyaya gelmiştir. Hamza b. Habîb, kırâat ilmini Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ ve Humrân b. A'yen'den tedris etmiş, bunların yanı sıra A'meş, Ebû İshak es-Sebî, Ca'fer es-Sâdık ve Talha b. Musarrif gibi âlimlerden faydalanmıştır. Talebeleri arasında Ali b. Hamza el-Kisâî, Süleyym b. Îsâ el-Hanefî, Şuayb b. Harb, Âiz b. Ebû Âiz ve Abdullah b. Sâlih el-İclî'yi zikretmek mümkündür. Eserleri *Menâm fî fazîleti hıfzı'l-Kur'ân*, *Kitâbü Kırâ'ati Hamza*, *Kitâbü'l-'Aded*, *Kitâbü'l-Ferâ'iz*, *Kitâbü Eşbâ'i'l-Kur'ân*, *Kitâbü'l-Maktû'* ve *'l-mevsûl fî'l-Kur'ân*, *Kitâbü'l-Vakf* ve *'l-ibtidâ'* ve *Müteşâbihü'l-Kur'ân*'dır. Hamza b. Habîb'in Hulvân'da, 156/773 yılında vefat ettiği rivâyet edilmiştir.⁹

1.4.4. Ali b. Hamza el-Kisâî

Yedi kırâat imamından Kisâî'nin tam ismi Ebû'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî'dir. O, 120/738 yılı civarında Bağdat'ta doğmuştur. Aynı zamanda nahiv âlimi olan Kisâî'nin hocaları arasında Hamza b. Habîb ez-Zeyyât, İbn Ebû Leylâ ve Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd el-Hadramî bulunmaktadır. Kırâat ilminde kendisinden Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Kuteybe b. Mihrân, Ebû Ömer ed-Dûrî ve Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid gibi âlimler faydalanmışlardır. Kırâat ilminde "asrının imamı" olarak kabul göre Kisâî, Rey şehrinde 189/805'te vefat etmiştir. Eserleri *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, *Mâ Telhanü fîhi'l-'Avâm*, *el-Bed'ü fî Kısasi'l-enbiyâ'* *'aleyhimü's-selâm*, *Ta'likât 'alâ Sıyâğı't-talâk fî Beyt mine's-Şi'r* ve *Kırâ'atü'l-Kisâ'i*'dir.¹⁰

1.4.5. Halef b. Hişâm

'Aşera imamlarından ve Hamza b. Habîb'in meşhur iki râvîsinden Halef'in tam adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb (Tâlib) el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr'dır. 150/767 yılında dünyaya gelmiştir. Halef, Hamza kırâatini Süleyym b. Îsâ'dan, Âsım kırâatini Ebû Yûsuf Ya'kub el-A'sâ'dan, Nâfi' kırâatini ise İshak el-Müseyyebî'den öğrenmiştir. Halef, 229/844 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Halef'in *Kitâbü'l-Kırâ'at*, *İhtilâfî'l-mesâhif*, *Müteşâbihü'l-Kur'ân* ve *Kitâbü'l-'Aded* isimli bazı eserlerinin bulunduğu kaydedilmiştir.¹¹

1.4.6. Ebû Ca'fer el-Kârî

Tâbiînden ve on kırâat imamından biri olan Ebû Ca'fer'in tam adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Ebû Ca'fer, kırâat

⁹ Tayyar Altıkulaç, "Hamza b. Habîb", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/511-513.

¹⁰ Tayyar Altıkulaç, "Ali b. Hamza el-Kisâî", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/69-70.

¹¹ Tayyar Altıkulaç, "Halef b. Hişâm", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/237.

ilmini Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ayyâş ve Abdullah b. Abbas'tan almıştır. Kendisinden, meşhur iki râvîsi İbn Cemmâz ile İbn Verdân başta olmak üzere Nâfi' b. Abdurrahmân, Ebû Amr b. Alâ ve Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem kırâat öğrenmişlerdir. “Medine kırâat imamı” olarak bilinen ve güzel Kur'an okumasıyla meşhur olan Ebû Ca'fer, 130/747-48 yılında Medine'de vefat etmiştir.¹²

1.4.7. Ya'kûb el-Hadramî

Kırâat-i 'aşera imamlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin tam adı Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî'dir. Ya'kûb'un 117/735 yılında Basra'da doğduğu zikredilmektedir. Ya'kûb el-Hadramî, kırâat-i seb'a imamlarından Hamza b. Habîb ez-Zeyyât ve Ali b. Hamza el-Kisâî'nin yanı sıra Ebû'l-Münzir Sellâm b. Süleyman et-Tavîl'den faydalanmıştır. Bu isimlerin yanında çok sayıda hocadan kırâat okuduğu için Ya'kûb el-Hadramî'nin kırâati dört farklı isnâdla Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaşmıştır. Kendisinden kırâat okuyanlar arasında meşhur iki râvîsi olan Ravh b. Abdülmü'min ve Ruveys'in yanında Ebû Hâtim es-Sicistânî, Velîd b. Hassân et-Tevvezi, Ebû Ömer ed-Dûrî gibi isimler bulunmaktadır. Ya'kûb el-Hadramî'nin, 205/821 yılında Basra'da vefat ettiği zikredilmektedir. Ya'kûb el-Hadramî'nin eserleri arasında *el-Câmî'* ve *Vakfû't-temâm'*ı zikretmek mümkündür.¹³

1.5. Eserleri

Yezîdî'nin tespit edilmiş yedi eseri mevcuttur. Bunlar; *Müşâcerâtü Ebî Muhammed el-Yezîdî ve'l-Kisâ'î bi-hazreti'r-Reşîd*,¹⁴ *Garîbû'l-Kur'ân*,¹⁵ *Kitâbü'n-Nevâdir fî'l-lüğa*,¹⁶ *Muhtasar fî'n-nahv*,¹⁷ *Kitâbü'n-Nakt ve's-şekl*, *Kitâbü'l-Maksûr ve'l-memdûd* ve *Kitâbü'l-Müşkil*'dir.¹⁸

¹² Tayyar Altıkulaç, “Ebû Ca'fer el-Kârî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/116.

¹³ Tayyar Altıkulaç, “Ya'kûb el-Hadramî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/282-283.

¹⁴ Bu eserin yazma bir nüshasının Kâzimiyye'de, Muhammed el-Hemedânî'nin şahsi kütüphanesinde bulunduğu bildirilmektedir. Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Leiden: E. J. Brill, 1984), IX/64.

¹⁵ Endülüs'te bir kitabın bu isimle Yezîdî'ye nisbet edildiği ifade edilmiştir. Ebû Bekr Muhammed İbn Hayr, *Fehrase mâ revâhu 'an şüyühîh*, nşr. F. Codera - J. R. Tarrago (Kahire: y.y., 1963), 67. Bu eserin, Yezîdî'nin oğlu Abdullah b. Yahyâ'ya izâfe edilmiş olması da muhtemeldir. M. Suat Mertoğlu, “Yezîdî, Abdullah b. Yahyâ”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

¹⁶ Bu eser, Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî için yazılmıştır. Süyûtî'nin *el-Müzhîr*'de iktibaslarının olduğu kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca bu kitap, Asmaî'nin aynı adla mevcut eserine benzemektedir ve onunla aynı hacimdedir. Râbiye Muhammed Hasan Rafî', *Ebû Muhammed el-Yezîdî: Hayâtühü ve eserühü fî 'ulûmî'l-'Arabîyye* (Mekke: Câmî'atü Ümmî'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1983), 22.

¹⁷ Eser, Me'mûn'un çocukları için telif edilmiştir. Mertoğlu, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek”, 43/524.

¹⁸ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâtî'l-kurrâ'*, nşr. G. Bergstraesser (Beyrut: y.y., 1982), 377; Mertoğlu, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek”, 43/524-525.

2. İlmî Şahsiyeti ve Yaşadığı Dönemde Kırâat İlminin Durumu

2.1. İlmî Şahsiyeti

Kırâat alanındaki çalışmalarıyla öne çıkan Yezîdî, lügat ve nahiv sahasında da derin bilgiye sahiptir. O, Arap dili hususunda Basra dil mektebine taassup derecesinde bağlı kalmıştır. Öyle ki onun Kûfe dil mektebinin temsilcilerinden olan Ali b. Hamza el-Kisâî ile Bağdat'taki mescitlerinde ve sarayda yaptıkları tartışmalar meşhurdur. Fesâhatiyle bilinen Yezîdî, şiir alanında da kendini göstermiştir. Ancak kaynaklarda Abbâsîler ve Bermekîler devrinde yazmış olduğu şiirlerini yaktığı zikredilmiştir.¹⁹

2.2. Yaşadığı Dönemde Kırâat İlminin Durumu

Bu çalışmanın birinci bölümünde yer alan “Çağdaşları” başlığında da zikredildiği üzere Yezîdî'nin yaşamış olduğu 2. Yüzyıl; Nâfi' b. Abdurrahmân, Ebû Amr b. Alâ, Hamza b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî, Halef b. Hişâm, Ebû Ca'fer el-Kârî ve Ya'kûb el-Hadramî gibi imamlar vasıtasıyla kırâat ilminde seb'a ve 'aşera tariklerinin temellerinin atıldığı, tedvin ve tasnif yöntemiyle kırâat ilminde sistematikleşme sürecinin başladığı bir dönemdir. Kırâat çalışmaları bu süreçte daha ziyade Mekke, Medine, Basra, Kûfe ve Şam gibi merkezlerde yoğunlaşmıştır.²⁰

3. Râvîleri

Yezîdî'nin şâz kabul edilen kırâatini kendisinden Süleyman b. Hakem ve Ahmed b. Ferah rivâyet etmişlerdir.²¹ Bunların yanı sıra Yezîdî'nin râvîleri arasında Ebû Amr kırâatinin meşhur iki râvîsi olan Dûrî ve Sûsî'yi de zikretmek mümkündür. Zira Dûrî ve Sûsî, Ebû Amr kırâatini doğrudan Ebû Amr'dan değil, Yezîdî'den almışlardır.²²

4. Kırâat İlmindeki Yeri

Yezîdî, hocası Ebû Amr'ın kırâatini bizzat kendisinden arz yolu ile öğrenmiş ve bu kırâatin tedrisâtıyla meşgul olmuştur. Yezîdî'ye şöhret kazandıran en mühim konulardan biri de Ebû Amr kırâatinin rivâyetine kaynaklık etmesi olmuştur. Öyle ki İbn Mücâhid, Ebû Amr kırâatıyla ilgili Yezîdî'yi esas almış, bunun sebebi olarak da Yezîdî'nin Ebû Amr kırâatine kendisini adanmış olmasını ve zapt yönün-

¹⁹ Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân el-Merzübânî, *Mu'cemü's-şu'arâ'*, nşr. Fritz Krenkow (Beyrut: y.y., 1982), 498; Mertoğlu, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek”, 43/524.

²⁰ Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/427.

²¹ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû fudalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbe'ate 'aşer* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 1/75.

²² Mertoğlu, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek”, 43/524; Muhammed Yusuf Küçük, *Ferşü'l-Hurûf Bağlamında Ebû Amr ile Kisâî'nin Mukayesesi (Kehf ve Meryem Sûresi Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 18-19.

den diğerlerine göre kuvvetli oluşunu göstermiştir.²³ İbn Ebü'l-Atâhiye'nin Yezîdî'den on bin varak yazdığını ifade etmesi ve bunların tamamının Ebû Amr'a isnâd edilmesi, Yezîdî'nin hocasından ne denli istifade ettiğini göstermektedir.²⁴ Yezîdî'yi kırâat sahasında ön plana çıkaran bir diğer konu, şâz addedilen ve kendisine nisbet edilen kırâatinin, kırâat ilmindeki on dördtlü tasnif içerisinde yer almasıdır. İlk olarak İbnü'l-Cezerî, *Nihâyetü'l-berara fi'l-kırâ'ati's-selâs ez-zâ'ide 'ale'l-aşera* isimli eserinde İbn Muhaysın (ö. 123/741), A'meş (ö. 148/765) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) kırâatlerini meşhur on kırâate eklemiştir.²⁵ Daha sonraları Kastallânî (ö. 923/1517), *Letâ'ifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* isimli eserinde Yezîdî'yi on ikinci kırâat imamı olarak zikretmiş; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705) ise *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'ati'l-erba'ate 'aşer* adlı eserinde onu izlemiştir.²⁶ Böylece kırâat ilminde yukarıda zikredilen on dördtlü tasnif ortaya çıkmıştır.²⁷ Bu dört kırâatin içinde sahîh kırâat şartlarını hâiz okuyuşlar bulunsun da genel itibariyle bunlar şâz olarak değerlendirilmişlerdir.²⁸

Osmanlı devrindeki kırâat eğitiminde, 'aşera tariki sonrası arzu edenler için Nihâye ve Kabâkîbî tarikleri okutulmuştur. Bu tariklerden Kabâkîbî, Nihâye tarikinden farklı olarak Hasan-ı Basrî, A'meş, İbn Muhaysın kırâatlerinin yanında Yezîdî kırâatini de içerisinde barındırmıştır. Zikredilen bu tarikler, Osmanlı'nın son dönemlerine doğru şâz kırâatleri içermeleri sebebiyle unutulmaya yüz tutulmuşlardır.²⁹

4.1. Kırâatinin İsnâdı

Hocası Ebû Amr'ın asıl senedinin Hz. Muhammed (s.a.v), Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Abbas, Mücâhid b. Cebr ve Saîd b. Cübeyr, Ebû Amr b. Alâ olduğu³⁰ göz önünde bulundurulduğunda, Yezîdî'nin kırâat zincirini Hz. Muhammed (s.a.v), Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Abbas, Mücâhid b. Cebr ve Saîd b. Cübeyr, Ebû Amr b. Alâ, Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî, Süleyman b.

²³ Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale'l-tabakât ve'l-a'sâr*, nşr. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995), 320-323.

²⁴ Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1985), 69.

²⁵ Birişik, "Kıraat", 25/427.

²⁶ Mertoğlu, "Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek", 43/524.

²⁷ Osmanlı kırâat ilminde bahsi geçen bu on dördtlü tasnife dair eğitim verilmiş olup daha sonra bazı nedenlerle şâz kırâatlerle ilgili eğitim sistemi unutulmaya yüz tutulmuştur. Konuyla ilgili bk. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri", *Usûl İslâm Araştırmaları*, 32 (2019), 165-182; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 1 (2019), 67-81.

²⁸ Birişik, "Kıraat", 25/427; İhsan Sütşurup, *Sa'lebi'nin el-Keşf ve'l-Beyân Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 16; Lokman Yılmaz, *Kırâatü'n-Nebî* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 153.

²⁹ Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi", 78.

³⁰ Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", 10/95.

Hakem (ö. ?) ve Ahmed b. Ferah (ö. ?) şeklinde zikretmek doğru olacaktır. Aşağıdaki bölümde, Yezîdî ve hocası Ebû Amr'ın kırâat ve rivâyet senedinin olduğu tablolar yer almaktadır:

Tablo 1. Yahyâ b. Mübârek Kırâatinin Hz. Peygamber'e (s.a.v) İsnâdı

Hz. Peygamber (s.a.v)	
Übey b. Kâ'b	
Abdullah b. Abbas	
Mücâhid b. Cebr	Saîd b. Cübeyr
Ebû Amr b. Alâ	
Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî	

Tablo 2. Ebû Amr Kırâatinin Rivâyet Senedi

İmam (Kıraat)	3. Ebû Amr (ö. 154/771) (ح)			
Ravi (Rivâyet)	Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî (ö. 202/817)			
Ravi (Rivâyet)	1. ed-Dûrî (ö. 248/862) (ط)		2. es-Sûsî (ö. 261/874) (ق)	
Tarik (tarik)	1. Ebu'z-Ze'râ (ö. 280/893)		2. İbn Ferah (ö. 303/915)	1. İbn Cerîr (ö. 316/928)
	1. İbn Mücâhid (ö. 324/935)	2. el-Mu' addel (ö. 320/932)	1. İbn Ebî Bilâl (ö. 358/969)	2. el-Muttavvî' î (ö. 371/981)
			1. es-Sâmirî (ö. 386/999)	2. İbn Habeş (ö. 373/986)
				1. eş-Şezâî (ö. 373/986)
				2. eş-Şenebûzî (ö. 388/1001)

5. Kırâatinin Özellikleri ve Farklılıkları

Yezîdî, hocası Ebû Amr'ın kırâatini bizzat kendisinden arz yoluyla öğrenmiş, bu kırâatin öğretimiyle meşgul olmuş ve kendini bu kırâate adanmıştır. Bu sebeple İbn Mücâhid, Ebû Amr kırâatıyla ilgili Ebû Amr'ın râvîleri olan Dûrî ve Sûsî'yi değil, Yezîdî'yi esas almıştır. Yezîdî, usûl ve ferş konularında çoğu yerde hocasına muvâfakat etmiş, farklı bir okuyuş sergilememiştir. Yezîdî'nin kırâatinin şâz olarak nitelendirilmesine sebep olan şey ise kırâatin sıhhat şartlarına uymayan bazı şâz okuyuşlarıdır.³¹ Aşağıdaki bölümde yer alan usûl, ferş ve şâz başlıklarında Yezîdî'nin bu okuyuşlardan bazıları zikredilecektir.

5.1. Usûl

Bu başlık altında, Yezîdî'nin kırâat ilmindeki usûl meselelerine dair bazı okuyuşlarından bahsedilecektir.

a) Yezîdî, (أَتَّخَذْنَاهُمْ سِحْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ) âyetinin³² başındaki hemzeyi Ebû Amr, Ya'kûb, Hamza, Kisâî, Halef ve A'meş'le birlikte hemze-i vasl olarak kabul etmiş ve burayı haber formunda okumuştur.³³

b) Yezîdî, (وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ) âyetindeki³⁴ (أَدْخِلُوا) lafzının başındaki hemzeyi İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Şu'be'ye muvâfakatla vasl hemzesi olarak yani ibtidâ hâlinde bu kelimeyi (أَدْخِلُوا) yerine (أَدْخِلُوا) şeklinde okumuştur.³⁵

c) Yezîdî, Tâ-hâ sûresinin ilk âyetinde³⁶ yer alan (طه) lafzındaki (ه) harfini imâle ile okumuştur.³⁷

d) Yezîdî, (وَيَتَقَفَّهْ) kelimesindeki³⁸ hâ-i kinâye'yi sükun ile (وَيَتَقَفَّهْ) şeklinde okumuştur.³⁹

e) Yezîdî, (ذ) harfini (ت), (د), (ز), (س) ve (ص) harflerine idğâm ile okumuştur. (إِذْ تَبَرَّأَ),⁴⁰ (إِذْ دَخَلْتَ),⁴¹ (وَإِذْ زَيْنَ),⁴² (وَإِذْ سَمِعْتُمُوهُ),⁴³ ve (وَإِذْ صَرَفْنَا)⁴⁴ lafızları, bu idğâm türü için örnektir.⁴⁵

³¹ Mertoğlu, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübarek”, 43/524.

³² Sâd, 38/63.

³³ Sütşurup, *Sa'lebi'nin el-Keşf ve'l-Beyân'da Kiraatlere Yaklaşımı*, 127.

³⁴ Mü'min, 40/46.

³⁵ Muhammed Fehd Hârûf, *el-Müyesser fi'l-kirâati'l-erba'a 'aşera* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2000), 472; Yılmaz, *Kırâatü'n-Nebî*, 238.

³⁶ Tâ-Hâ, 20/1.

³⁷ Yılmaz, *Kırâatü'n-Nebî*, 276.

³⁸ Nûr, 24/52.

³⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebî Bekr el-Halebî İbnü'l-Kabâkîbî, *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz*, thk. Ahmed Hâlid Şükrî (Amman: Dâru Ammâr, 2003), 112-114; Bayram Demircigil, *Hasan-ı Basrî Kırâati ve Kur'an Tefsirine Katkısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 79.

⁴⁰ Bakara, 2/166.

⁴¹ Kehf, 18/39.

f) Yezîdî, aslı tâ-i merbûta (ة) olup tâ-i meftûha ile yazılan bazı harfleri (ه) harfine ibdâl ile okumuştur. (كَلِمَتٌ)⁴⁶ ve (فَطَرَتْ)⁴⁷ kelimeleri buna örnek verilebilir.⁴⁸

5.2. Fers

Bu başlık altında, Yezîdî'nin kırâat ihtilaflarına (ferşü'l-hurûf) dair bazı okuyuşları zikredilecektir.

a) Yezîdî, (أَنْ صَدُّوْكُمْ) ifadesini⁴⁹ İbn Kesîr ve Ebû Amr'a muvâfakatla (إِنْ) olarak okumuştur.⁵⁰

b) Yezîdî, (سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) âyetinde⁵¹ bulunan (فَرَضْنَاهَا) kelimesini İbn Kesîr ve Ebû Amr'a muvâfakat ederek (ر) harfinin şeddesiyle, (فَرَضْنَاهَا) şeklinde okumuştur.⁵²

c) Yezîdî'nin (وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَفْلَاحٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ) âyetindeki⁵³ (الْبَحْرُ) kelimesini, Ebû Amr ve Ya'kûb'a muvâfakatla (ر) harfinin fethasıyla yani (الْبَحْرُ) şeklinde okuduğu rivâyet edilmiştir.⁵⁴

d) Yezîdî, (وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ) âyetinde⁵⁵ yer alan (قَبْلَهُ) lafzını Ebû Amr, Kisâî ve Ya'kûb'a muvâfakatla (قَبْلَهُ) şeklinde okumuştur.⁵⁶

e) Yezîdî, (وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ) âyetinde⁵⁷ yer alan (بِضَنِينٍ) lafzını İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî ve Ruveys'e muvâfakat ederek (بِظَنِينٍ) şeklinde okumuştur.⁵⁸

5.3. Şâz Okuyuşlar

Bu başlık altında, Yezîdî'nin şâz olarak kabul gören okuyuşları zikredilecektir.

a) Yezîdî, (لَكَبِيرَةٌ) lafzının⁵⁹ son harfinin harekesini umûma muhâlif olarak raf' ile yani (لَكَبِيرَةٌ) şeklinde okumuştur.⁶⁰

⁴² Enfâl, 8/48.

⁴³ Nûr, 24/12.

⁴⁴ Ahkâf, 46/29.

⁴⁵ İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-rumûz*, 183.

⁴⁶ A'râf, 7/137.

⁴⁷ Rûm, 30/30.

⁴⁸ İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-rumûz*, 241.

⁴⁹ Mâide, 5/2.

⁵⁰ Dimyâtî, *el-İthâf*, 1/529.

⁵¹ Nûr, 24/1.

⁵² Dimyâtî, *el-İthâf*, 1/291.

⁵³ Lokmân, 31/27.

⁵⁴ Hârûf, *el-Müyesser*, 413; Yılmaz, *Kırâatü'n-Nebî*, 229.

⁵⁵ Hâkka, 69/9.

⁵⁶ Hârûf, *el-Müyesser*, 567.

⁵⁷ Tekvîr, 81/24.

⁵⁸ Hârûf, *el-Müyesser*, 586; Yılmaz, *Kırâatü'n-Nebî*, 253.

⁵⁹ Bakara, 2/143.

⁶⁰ Ebû Abdillâh el-Hüseyn İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Müte'nebbî, ts.), 17; Râfî', *Ebû Muhammed el-Yezîdî*, 179.

- b) Yezîdî, (لَا غَنْتَكُمْ) lafzını⁶¹ şeklinde okumuştur.⁶²
- c) Yezîdî, (وَرَسُولًا) kelimesini⁶³ (وَرَسُول) olarak okumuştur.⁶⁴
- d) Yezîdî'nin (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ) âyetindeki⁶⁵ (ذَائِقَةُ) kelimesinin sonunu tenvinle ve (الْمَوْتِ) kelimesinin sonunu da fetha ile yani âyeti (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ) şeklinde okuduğu rivâyet edilmiştir.⁶⁶
- e) Yezîdî, (وَمُخْرَجُ الْمَيِّتِ) lafzında⁶⁷ ilk kelimeyi tenvinle, ikincisi ise nasb ile (وَمُخْرَجُ الْمَيِّتِ) şeklinde okumuştur.⁶⁸
- f) Yezîdî, (هُوَ وَقَبِيلُهُ) lafzını⁶⁹ (ل) harfinin fethasıyla (هُوَ وَقَبِيلُهُ) şeklinde okumuştur.⁷⁰
- g) Yezîdî, (بِشَقِّ الْأَنْفُسِ) lafzını⁷¹ (بِشَقِّ الْأَنْفُسِ) şeklinde okumuştur.⁷²
- h) Yezîdî, (إِنَّمَا جَعَلَ السَّنِئَةَ) lafzını⁷³ (إِنَّمَا جَعَلَ السَّنِئَةَ) olarak okumuştur.⁷⁴
- i) Yezîdî, (وَالطَّيْرُ صَافَاتٍ) ifadesini⁷⁵ (وَالطَّيْرُ صَافَاتٍ) şeklinde okumuştur.⁷⁶
- j) Yezîdî, (طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ) lafzındaki⁷⁷ iki kelimeyi de mansub olarak (طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ) şeklinde okumuştur.⁷⁸
- k) Yezîdî, (مِيعَادُ يَوْمٍ) ifadesini,⁷⁹ izâfeti bozarak (مِيعَادُ يَوْمًا) şeklinde okumuştur.⁸⁰
- l) Yezîdî, (تَنْزِيلُ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ) âyetinin⁸¹ ilk kelimesini (تَنْزِيلِ) şeklinde okumuştur.⁸²
- m) Yezîdî, (خَافِضَةُ رَافِعَةٍ) âyetindeki⁸³ iki kelimeyi de mansub olarak (خَافِضَةُ رَافِعَةٍ) şeklinde okumuştur.⁸⁴

⁶¹ Bakara, 2/220.

⁶² İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 20.

⁶³ Âl-i İmrân, 3/49.

⁶⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 27.

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/185.

⁶⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi 'l-Kur'ân*, 30; Mehmet Maşuk Acar, *Kıraat İlminde Şâz Meselesi* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 236.

⁶⁷ En'âm, 6/95.

⁶⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 44-45.

⁶⁹ A'râf, 7/27.

⁷⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 48.

⁷¹ Nahl, 16/7.

⁷² İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 76.

⁷³ Nahl, 16/124.

⁷⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 78.

⁷⁵ Nûr, 24/41.

⁷⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 104.

⁷⁷ Nûr, 24/53.

⁷⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 104.

⁷⁹ Sebe', 34/30.

⁸⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 123.

⁸¹ Yâsîn, 36/5.

⁸² İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 125.

⁸³ Vâkıa, 56/3.

⁸⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi 'l-Kur'ân*, 151.

6. Yezîdî ile İlgili Yazılan Eserler

Bu bölümde, bizzat Yezîdî ile ilgili yazılmış olan ya da Yezîdî'nin de konu edildiği kitap, tez ve makaleler zikredilecektir.

6.1. Kitaplar

Sıbtu'l-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah el-Bağdâdî'nin (ö. 541/1146), Yezîdî'nin ihtiyârlarını detaylıca ele aldığı *el-Mübhic fi'l-Kırâati's-Semân ve Kırâeti'l-A'meş ve İbn Muhaysın ve İhtiyâri halef ve'l-Yezîdî* isimli bir eseri bulunmaktadır.⁸⁵ Yine Muhsin Gayyâz, Yezîdî ailesine ait şiirleri *Şi'rü'l-Yezîdiyyîn* adıyla Necef'te, 1973 yılında derlemiştir.⁸⁶ Ayrıca Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 427/1035), Yezîdî'nin de içerisinde yer aldığı şâz kırâatlere önemli ölçüde yer verdiği *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* isimli bir eseri bulunmaktadır.⁸⁷

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) kaleme aldığı ve çok sayıda nüshası bulunan *Letâ'ifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* isimli eser, Yezîdî'nin de içinde yer aldığı on dört kırâat imamının rivâyetlerini esas almaktadır.⁸⁸ Bir de Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ'nın (ö. 1117/1705) *Münthehe'l-emânî ve'l-meserrât fi 'ulûmi'l-kırâ'ât* adıyla da tanınan ve meşhur on kırâate dört şâz kırâati de eklediği eseri *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'âtî'l-erba'ate 'aşer*, yine Yezîdî'nin konu edildiği önemli bir eser olarak göze çarpmaktadır.⁸⁹

6.2. Tezler

Râbiye Muhammed Hasan Rafî' tarafından çalışılmış, farklı kaynaklarda Yezîdî'ye nispet olunan şâz okuyuşların derlendiği ve bu okuyuşların karakteristik özellikleriyle alakalı bazı tespitlerde bulunulduğu “Ebû Muhammed el-Yezîdî: Hayâtühû ve eseruhû fî 'ulûmi'l-'Arabiyye” isimli bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.⁹⁰

⁸⁵ Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kiraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2022), 71.

⁸⁶ Mertoğlu, “Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek”, 43/524.

⁸⁷ Sütşurup, *Sa'lebî'nin el-Keşf ve'l-Beyân'da Kırâatlere Yaklaşımı*, 150.

⁸⁸ Abdulkadir Şenel, “Kastallânî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/583; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eseri*, 77.

⁸⁹ Tayyar Altıkulaç, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/458.

⁹⁰ Râbiye Muhammed Hasan Rafî', *Ebû Muhammed el-Yezîdî: Hayâtühû ve eseruhû fî 'ulûmi'l-'Arabiyye* (Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1983).

6.3. Makaleler

Manfred Fleischhammer, Yezîdî ailesinin Abbâsî sarayındaki edebî çalışmaları hususunda bir makale kaleme almıştır.⁹¹

Sonuç

Kırâatler, Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra, mütevâtîr, sahîh, meşhûr, şâz ve mevzû gibi sınıflandırmalar içerisinde günümüze kadar gelmiştir. Kırâat âlimleri, kırâatleri sınıflandırırken yedili, sekizli, onlu, bazıları ise kimisi ise on dördü sistemini benimsemiştir. Bunlara, meşhur yedi kırâati, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* adlı eserinde bir araya getiren ve yedili sistemi ortaya koyan İbn Mücâhid; yedi imamın kırâatine Ya'kûb el-Hadramî'yi ekleyerek sekizli sistemi *et-Tezkire fi'l-kırâ'âtî's-semân* isimli eseriyle getiren İbn Galbûn; meşhur on imamın kırâatini *el-Ğâye fi'l-kırâ'âtî'l-aşr* adlı eserinde ilk kez birleştiren İbni Mihrân en-Nîsâbü'rî; kırâat öğretim programlarında seb'anın yerini 'aşeranın almasını sağlayarak onlu sistemin yaygınlaşmasına vesile olan İbnü'l-Cezerî örnek gösterilebilir. On dördü tasnif içerisinde yer alan Yezîdî kırâati ise Ebû Amr kırâatinden beslenmesinin yanı sıra, şâz kabul edilen okuyuşları da içinde barındırması sebebiyle kırâat ulemâsının ittifakıyla, Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın ve 'Ameş'le birlikte şâz bir kırâat olarak kabul görmüştür.

Sihhat şartlarından en az birini taşımayan kırâatler, şâz kabul edilmiştir. Şâz kırâatlerin de kendi içlerinde dereceleri vardır. Arap diline uygunluk şartının eksik olması veya mushaflardan birine uymaması durumunda kırâat, yedi harf ruhsatı göz önünde bulundurularak bazı maksatlar için kullanılabilir. Ancak muttasıl sened şartını taşımayan kırâat uydurma (mevzû) duruma düşeceğinden terkedilir. Mushaflara ve Arap diline uygunluk şartını taşıdığı halde senedindeki ricâli sika olmayan kırâatler için de şâz tanımlanması yapılmıştır. Yedi veya on kırâatten olmadığı halde sahîh kırâatin üç şartını taşıyan kırâatleri sahîh kabul etme yönündeki eğilim güçlüdür. Çünkü bu okuyuşlar reddedildiği takdirde yedi veya onlu sistem içinde yer alan ihtilâfların kabul edilmesi anlamsız hale gelir. Şâz kırâatler namazlarda ve ibadet maksadıyla okunmaz. Şuna da değinmek gerekir ki Kur'an'ın aslından olmayıp sahâbe tarafından tefsir maksadıyla âyetlerin arasına yazılan ve bazılarınca Kur'an'dan olduğu zannedilen müdrec kırâatleri de şâz tanımını içinde değerlendirmek gerekir.

Şâz kırâatlerle alakalı pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunların içerisinde İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Şevâz fi'l-kırâ'ât*, İbn Hâleveyh'in *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'an min Kitâbi'l-Bedî'*, İbn Cinnî'nin *el-Muhtesab fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-îzâhi 'anhâ*, İbnü'l-Cezerî'nin *Nihâyetü'l-berere fi'l-kırâ'âtî's-selâs ez-zâ'ide 'ale'l-'aşera* ve Dimyâtî'nin *İthâfû*

⁹¹ Fleischhammer, "Die Familie Yazidi, ihre literarische Wirksamkeit und ihre Stellung am Abbasidenhof".

fuzalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer adlı eserlerini zikretmek mümkündür.

Bu çalışmanın, Ebû Amr'ın kırâatini ravileri ed-Dürî ve es-Süsî'ye aktarmada bir köprü vazifesi gören Yahya b. Mübârek el-Yezîdî'nin hayatını, eserlerini, ilmî şahsiyetini, yaşadığı dönemde kırâat ilminin durumunu, kırâat ilmindeki yerini ve kendisiyle ilgili yazılmış olan farklı türdeki eserleri yansıtmaları cihetiyle kırâat alanında faaliyet yürüten kimselere mihmandar olması ve onların çalışmalarına kaynaklık etmesi beklenmektedir.

Kaynakça

- Acar, Mehmet Maşuk. *Kıraat İlminde Şâz Meselesi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ali b. Hamza el-Kisâî". *DİA*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altıkulaç, Tayyar. "Bennâ, Ahmed b. Muhammed". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. Alâ". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Ca'fer el-Kârî". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Halef b. Hişâm". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "Hamza b. Habîb". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahman". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ya'kûb el-Hadramî". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Birişik, Abdulhamit. "Kırâat". *DİA*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kırâat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2022.
- Demircigil, Bayram. *Hasan-ı Basrî Kırâati ve Kur'an Tefsirine Katkısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-. *İthâfû fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erbe'ate 'aşer*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Enbârî, Kemâleddin. *Nüzhetü'l-elibbâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâi. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1985.
- Fleischhammer, Manfred. "Die Familie Yazidi, Ihre Literarische Wirksamkeit und ihre Stellung am Abbasidenhof". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* CXII (1962).
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Şâz Kırâatler ve Yûsuf Efen-dizâde'nin Konuya Dair Tepkisi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/1 (2019), 67-81.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkîbî ve Mâhîr Tarikleri". *Usûl İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 165-182.
- Hârûf, Muhammed Fehd. *el-Müeyesser fi'l-kırâ'âti'l-erba'a aşera*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 2000.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn. *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Hayr, Ebû Bekr Muhammed. *Fehrase mâ ravâhu 'an şüyühîh*. nşr. F. Codera - J. R. Tarrago. Kahire: y.y., 1963.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *el-Me'ârif*. nşr. Servet Ukkâşe. Kahire: y.y., 1960.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. nşr. G. Bergstraesser. Beyrut: y.y., 1982.
- İbnü'l-Kabâkîbî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebî Bekr el-Halebî. *Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz*. thk. Ahmed Hâlid Şukrî. Amman: Dâru Ammâr, 2003.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec. *el-Eğânî*. nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ. Beyrut: y.y., 1986.
- Küçük, Muhammed Yusuf. *Ferşü'l-Hurûf Bağlamında Ebû Amr ile Kisâi'nin Mukayyesesi (Kehf ve Meryem Sûresi Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Mertoğlu, M. Suat. "Yezîdî, Abdullah b. Yahyâ". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mertoğlu, M. Suat. "Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân. *Mu'cemü's-şu'arâ'*. nşr. Fritz Krenkow. Beyrut: y.y., 1982.
- Rafî', Râbiye Muhammed Hasan. *Ebû Muhammed el-Yezîdî: Hayâtühû ve eseruhû fî 'ulûmi'l-'Arabîyye*. Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1983.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*. Leiden: E. J. Brill, 1984.
- Sütşurup, İhsan. *Sa'lebî'nin el-Keşf ve'l-Beyân Tefsirinde Kırâatlere Yaklaşımı*. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2023.
- Şenel, Abdulkadir. "Kastallânî, Ahmed b. Muhammed". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Lokman. *Kırâatü'n-Nebî*. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2023.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed ez-. *Ma'rîfetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr*. nşr. Tayyar Altıkulaç. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995.
- Zübeydî, Ebû Bekir ez-. *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*. nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: y.y., 1984.